

TÜRÜK
Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2014 Yıl:2, Sayı:4
Sayfa:37-52

ISSN: 2147-8872

EFLÂTUN CEM GÜNEY’İN “MASALLAR” ADLI KİTABINDA YER ALAN METİNLERDE MİTOLOJİK UNSURLAR*

Nedim Bakırcı**

ÖZET

Mitoloji semboller ilmi demektir. Mitolojik her kelimenin altında bir hazine gizlidir. Halk anlatmaları içerisinde de pek çok mitolojik kelimeler vardır.

Halk anlatıları, ait olduğu toplumun bütün özelliklerini, duygu ve düşüncelerini yansıtan zengin hazinelerdir. Bu hazinenin kökleri, çok eski zamanlarda oluşmuş inançlara dayanır. Bu inançlar, halk hafızasında yaşayarak, anlatılar içinde günümüze kadar gelebilmiştir. Ancak anlatılar içinde yaşayan mitik öğelerin bazıları su üstünde bulunduğu gibi, bazıları ise simge şeklindedir.

Halk anlatmaları içerisinde pek çok mitolojik öğenin bulunduğu metinlerden biri de hiç şüphesiz masallardır. Bu çalışmada Eflatun Cem Güney’in “Masallar” adlı kitabında yer alan metinlerde geçen mitolojik unsurlar tespit edilecek ve yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, masal, Eflatun Cem Güney.

MYTHOLOGICAL FACTORS IN THE TEXTS OF THE BOOK CALLED “MASALLAR” WRITTEN BY EFLÂTUN CEM GUNEY

ABSTRACT

Mythology is the science of symbols. There is a secret treasure behind every mythological words. There are lots of mythological words in folk narrations.

* Bu yazı, 06-07 Haziran 2014 tarihleri arasında Sivas'ta yapılan “Masal Babası Eflâton Cem Güney Sempozyumu”nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi,
nedimbakirci@hotmail.com

Folk narrations are rich treasures that reflect the thoughts, emotions and all features of the people they belong to. The roots of these treasures are based on the beliefs formed long time ago.

These beliefs have been able to survive in the narrations to date, living in the memory of folks. However, some mythical elements living in the narrations have been above water and some of them are in the shape of symbol.

It is no doubt that tales are the narrations where many mythological elements can be found. In this paper, mythological factors in the texts of the book “Masallar” are detected and interpreted.

Key Words: Mythology, Tale, Eflatun Cem Güney.

GİRİŞ

Mit bilimi manasına gelen Mitoloji, tarih öncesi dönemlerde toplumların inançlarını, tarihlerini, kültürlerini içine alan bir bilimdir. Bu bilime mit adı verilir. Türkler de diğer büyük milletler gibi mitolojik bir dönem geçirmişlerdir. Eski Türklerin kâinatın ve insanlığın oluşumu, yaşayanlarla ölümler arasındaki ilişkiler, insanların sosyal münasebetlerinin nasıl olması gerektiği hakkındaki düşüncelerini mitolojilerinde bulabiliriz (Seyidoğlu 1995: 91).

Mitoloji semboller ilmi demektir. Mitolojinin sembolleri kelimelerdir. Mitolojik her kelimenin altında bir hazine gizlidir. Halk anlatmaları içerisinde de pek çok mitolojik kelimeler veya unsurlar vardır.

Metin Ergun, mitolojiye üç boyutlu bir resim mantığıyla yaklaşmak gerektiğini, resmin dış yüzeyindeki manasız şekiller mitolojinin kelimeleri olduğunu söyler (Ergun 2010: 138). Bu tür resimlere bakmayı bilen bir araştırmacı, manasız gibi görünen şekilleri manalı şekiller olarak düşünmeye başlar.

Mitoloji, fiili hayatın değil ruhi veya düşünce hayatının ürünleridir. Belki de bu sebeple mitoloji tamamen kelimelerin dünyasında yaşamaktadır.

Metin Ekici bir yazısında mitin; efsane, masal, destan ve fıkra, destanın ise hikâyeye, hikâyenin de meddah hikâyelerine dönüştüğünü belirtir (Ekici 2005: 226). Ekici, bu dört türün mitlerden sonra yer almasını, onların art zamanlı olmalarına; bir arada bulunmalarını ise eş zamanlı olmalarına bağlar. Bu eş zamanlı olma da bu türlerin birbirleriyle yakın bir ilişki içinde olmalarını gerektirir. Dolayısıyla bu ilişkiye bağlı olarak bu türler birbirlerine motif ve epizot alıp verirler ve anlatıcıların tavırlarına göre de birbirlerinin içine girerler (Ekici 2005: 228).

Yapıları, kaynakları ve motifleriyle çeşitli incelemelere konu olan halk anlatmaları ile mitoloji arasında varlığı ileri sürülen ilgi geçen yüzyıldan bu yana tartışılmaktadır. Grimm Kardeşler, Max Lüthi, Arnold Van Gennep, Vesselski gibi pek çok araştırmacı; özellikle masallar ile mitoloji arasında motif ilişkisi bulunduğunu iddia etmişlerdir. Konuyla ilgili bir

görüŖ ise “motiflerin içinde buldukları masallardan daha eski olduğu” Ŗeklinindedir (Duymaz 1998: 91-92).

Aslında bütün bu mit, masal, hikâye karmaŖası tek bir gerçeğe dayanmaktadır. O da, araŖtırmacıların da değindiği gibi; masal, efsane, hikâye gibi türler içinde az ya da çok mitleri barındırmasından kaynaklanmaktadır.

Halk anlatıları insanlık tarihiyle yaŖıttır. İlk metinler hiç Ŗüphesiz evreni, kozmosu tanımlama adına oluŖturulan mitolojik metinlerdir. Halk anlatıları, ait olduğu toplumun bütün özelliklerini, duygu ve düşüncelerini yansıtan zengin hazinelerdir. Bu hazinenin kökleri, çok eski zamanlarda oluŖmuş inançlara dayanır. Bu inançlar, halk hafızasında yaŖayarak, halk anlatıları içinde günümüze kadar gelebilmiştir. Ancak bu halk anlatıları içinde yer alan mitolojik unsurların bazılarının açık bir Ŗekilde ifade edilirken bazıları da simgeler Ŗeklinde ifade edilmiştir.

Halk anlatımları içerisinde pek çok mitolojik ögenin bulunduğu metinlerden biri de hiç Ŗüphesiz masallardır. Bu çalışmada Eflâton Cem Güney’in “Masallar” (Ankara 1997) adlı kitabında yer alan metinlerde mitle iliŖkisi olabilecek kavramlar ve çağrıŖımlar tespit edilecek ve yorumlanacaktır.

Eflâton Cem Güney’in Masallar adlı kitabında yirmi üç masal metni yer almaktadır. Yirmi üç masal metninde mitolojiyle doğrudan veya dolaylı iliŖkisi olan unsurları Ŗu Ŗekilde sıralayabiliriz.

MİTOLOJİK UNSURLAR

1. AKSAKALLI İHTİYAR, PİR, DERVİŖ, HIZIR

Halk anlatımlarından özellikle masalarda aksakallı ihtiyar, derviş, pir, Hızır gibi adlarla ortaya çıkan kişiler, yardımcı tip olarak yer alırlar. Onlar, kahramanların doğumunu sağladıkları gibi zor durumlarda da kahramanlara yardımcı olurlar. Kahramanların baŖarması gereken işlerde onlar daima kahramanın yanındadırlar. Kahramanlar, aksakallılara ihtiyaç duyarsa dua ederler ve onlar anında kahramanların yanında olurlar. Kahramanlar, bu ihtiyarlar sayesinde engelleri aşarak baŖarıya ulaşırlar. Masalarda aksakallı ihtiyarın, dervişin veya pirin Hızır olarak anılmasının sebebini Bahaeddin Ögel’e göre “Eski Türk kocaları, ad deđiŖtirerek Hızır tanıtması ile ortaya çıkmışlardı. (Kocaları) Türk edebiyatı ile Ŗehir kültürlerinde Hızır, İslamiyet Ŗalı ve anlayışı ile devam etmişlerdir.” (Ögel 1995: 89). Görüldüđu gibi İslamiyet’te önemli bir yeri olan Hızır, Türklerin eski inançlarındaki gök sakallı, aksakallı kocaların yerini almıştır. Ayrıca Ögel’in ifade ettiği gibi, gök sakallı ve aksakallı kocalar İslamiyet kimliğiyle, eski özelliklerine pek çok unsur da katmışlardır.

Türklerin inancının merkezinde “Tengri” vardır. Bunun etrafında bulunan yardımcı ve koruyucu iyeler, kara iyeler ve ata ruhu tamamlamaktadır (Kalafat 1996: 7). Orta Asya ve Sibirya Türkleri arasında derlenen bilgiye göre yardımcı iyeler; Tengri Ülgen’in oğulları, kızları ve diğer bütün iyelerdir (Kalafat 1996: 17). Bu iyelere yer-su ruhu da denilebilir. Türk vatani; Tanrı, yer su ruhları ve atalar tarafından korunmaktadır. Yer-su ruhları, yaŖanılan yeri

temsil ettikleri için genellikle dağların eteklerinde, nehirlerin kaynaklarında, denizlerde otururlar (Çoruhlu 2002: 33).

Gelincik Günü adlı masalda Beyoğlu bir pınar başında uyuya kalır. Rüyasında bir pir ile boyu serviye, kokusu güle benzeyen bir kız görür. Pir, Beyoğluna ve kıza bade sunar. Oğlanla kız birbirlerinin elinden bade içerler. Oğlan uykudan uyanınca kendinden geçer, oğlanın ağzını bıçak açmaz olur.

Subaşında uyuya kalma ve rüyada piri görme mitolojik özellikler barındıran unsurlardır. İslamiyet öncesi yani Türk mitolojisinde ise Gök sakallı, Aksakallı kocalar vardı. Pir, derviş, ihtiyar, Hızır gibi ifadeler İslamiyet sonrası Türk edebiyatında ve şehir kültürlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu masalda da oğlanın rüyasına giren pir, gök sakalı, aksakallı kocadan başkası değildir. Masallarda derviş, Hızır ya da pir gibi kişiler, atalar kültürünü temsil eden yardımcı ve koruyucu ruh sembolüdür.

Burada değinilmesi gereken bir başka unsur da pir, derviş, ihtiyar, Hızır'ın su ve pınar başlarında insanların karşısına çıkmaları ve onlara yardım etmeleridir. Su ve pınar başlarını tutan koruyucu iyeler Türk mitolojisinde yer-sub kavramı ile izah edilmektedir. Pir, derviş, ihtiyar, Hızır'ın genellikle subaşında belirmeleri, onların eski inançlardaki koruyucu ruh olduğunu ve koruyucu ruhların yerine geçtiğini göstermektedir.

Sabırtaş adlı masalda ise Keloğlan, Akça kızın yaşadığı yere gelir. Keloğlan, kıza kendisini babasının sarayına götürmek istediğini söyler. Keloğlan'la Akça Kız yola çıkarlar. Yolda önlerine yeşil donlu bir atlı çıkar. Atlı, Keloğlan'la kıızı tergisine alır ve göz açıp kapayıncaya kadar sarayın önüne bırakır. İhtiyar hemen gözden kaybolur. Bu masalda da Keloğlan ve Akça kızın yardımına yeşil donlu bir atlı yetişmiş ki bu atlı Hz. Hızır'dan başkası değildir. Hz. Hızır sayesinde çok uzun sürecek bir yolculuk göz açıp kapayıncaya kadar tamamlanmıştır.

Tasa Kuşu adlı masalda da Sülün Kız “oh” deyince ak saçlı biri peyda olur. Ak saçlı ihtiyar, Sülün Kıza “yum gözünü” der, kız gözünü yumar, “aç gözünü” deyince kız gözünü açar. Sülün Kız gözlerini açtığı anda kendisini annesinin dizi dibinde bulur.

2. PERİ VE CİN

Mircea Eliade'nin, “tanrısal varlıklar” olarak nitelediği periler ve cinler masallarımızda sıkça yer almaktadır. Eliade'ye göre “Perilerin dünya kadınlarını kıskanması da oldukça sık rastlanan bir mitsel ve folklorik temadır: Çeşitli cin ve peri kızları ve yarı-tanrıçalar sevdikleri erkeklerin dünyadaki eşlerini kıskanır.” (Eliade 2006: 105).

Böyle bir durum **Sabırtaş** adlı masalında yer almaktadır. Kız, kahramanı, yani Kocabey'i, bulmayı başardığında Kocabey'in annesi içlerine insanoğlu girdiği için kıza düşman olur. Her gün kıza eziyet eder ve kızdan başaramayacağı işler yapmasını ister. Ayrıca Kocabey'in annesi, Akça Kızın yerine oğlu için kardeşinin kızını oğluna gelin olarak almak ister. Annesinin yaptıklarına dayanamayan Kocabey ve kız, birer kuş olup kaçarlar. Anne, hemen kız kardeşlerine haber gönderir, oğlanın küçük halası (teyzesi) sihirli seccadesine, ortanca halası (teyzesi) sihirli postuna binip oğlanla kızın peşine düşerler. Teyzeler kızla

oğlanı öldürmek isterler, ancak başaramazlar. İş başa düşen anne bu defa kendisi küpüne biner ve küpe bir kamçı vurarak göklere çıkar ve oğlanla kızın peşine düşer.

Bu masalda da insanoğlunu kıskanan bir peri vardır. Oğlunu bir insanoğluna kaptırmak istemez. Oğlunu insandan yani oğlunun eşi olacak kızdan kıskanan anne, bin bir türlü hileye başvurur.

3. AT

Türk mitolojisinde ve destanlarında *cet/ata*, *koruyucu/hami*, *bilge ve yol gösterici* gibi pek çok fonksiyonu olan at, Türk masallarında başlı başına bir masal tipi olmamakla birlikte birçok masalda asıl kahramanın gerçek dostu ve yardımcısı olarak yer alır. At, insan gibi konuşarak kahramanı zor durumlardan kurtarır.

Toplumumuzda ata verilen değer ve at sevgisi binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Türk mitolojisine göre at, Tanrıyı görmüş ona yakın olmuştur. Kâinatın sırlarına vakıftır. Aynı zamanda insanlara da yakındır. Onların iyiliğine yardımcı olmuştur. Bu temel inanışların sonucu at Türk toplumunda dost, sırdaş, arkadaş, yardımcı özelliklerini bugüne kadar korumuştur (Seyidoğlu 1995: 94).

Atların mitolojik en ilkel şeklini Yakut, Tuva, Başkır, Altay ve diğer Türk halklarının epik eserlerinde görmek mümkündür. Yakutlar arasında anlatılan efsaneye göre at gökteki tanrıların buyruğu ile yerdeki adamlara (kahramanlara) hizmet etmesi için gökten gönderilmiş ve *ürün ay toyon* adlı tanrı tarafından insana verilmiş kutsal bir hayvandır. Bunlar, kahramanı en kanlı savaşlarda koruyarak can yoldaşı gibi hizmet eder. Yenilmezliğe, yorulmaz güce, adam gibi akla ve konuşma özelliğine sahiptirler. Bunların doğumları da bazen destan kahramanlarının doğumlarına benzer. Yani insan gibi doğarlar. Kahraman ile at sanki kardeşmiş gibi bir annenin sütünü içerek büyür (Karadavut 2010: 75). Halk hikâyeleri ve masalarda kahramanların doğumları ile atların doğumları aynı andadır. Dervişin verdiği bir elmayı kahramanın anası ve babası yerken elmanın kabukları da ahırdaki kısırağa yedirilir. Böylece hem kahraman hem de at olağanüstü bir şekilde doğmuş olurlar.

Bu olay, bazan sadece padişahın bir oğlu olması şeklinde gelişir. Anlatıcılar genellikle elmanın kabuklarıyla ilgili bölümü atlar veya unuturlar. Aslında bu at, oğlanın biniti olacaktır. Hatta bazı hikâyelerde çocuğa ad koymaya gelen Hızır, ata da adını vermeyi ihmal etmez (Sakaoğlu 1995: 283).

Kamer Tay adlı masalda padişahın gözleri kör olmuştur. Padişaha, bir derviş atının ayağının değmediği yerden toprak getirilip gözlerine sürülmesi durumunda gözlerinin açılacağını söyler. Bunun üzerine padişahın oğulları sırasıyla toprak getirmeye gider. Ancak padişahın atının ayağının değmediği yerden toprağı padişahın küçük oğlu Kamer Tayın yardımıyla getirmeyi başarır. Bu masalda masal adeta bu atın varlığı üzerine kurulmuştur. Ancak bu masaldaki at hem ortaya çıkışıyla, hem de “yardımcı hayvan” rolünü üstlenmesiyle dikkati çekmektedir. Çünkü padişahın küçük oğlu saraydaki atlar içerisinde kimsenin yüzüne bakmadığı uyuz atı seçer. Ayıca onun konuşan bir at olması da ayrı bir özelliği olarak görülmektedir.

Kamer Tay, oğlandan kırk gün kendisine bakmasını ister ve kırk gün sonra kır at olur çıkar. Çeşitli maceralardan sonra Kamer Tay'ın yardımıyla oğlan babasının gözlerini açacak toprağı alıp gelir.

Masalda atın olağanüstü doğumuyla ilgili motif yoktur. Ancak Kamer Tayın, kahramana annesinin olağanüstü bir at olduğunu, padişaha uzun süre hizmet ettiğini ve kendisinin de olağanüstü bir at olacağını söylemesi bize bu atın olağanüstü bir şekilde doğduğunu düşündürmektedir.

4. ZÜMRÜDÜ ANKA

Mitolojik Simurg kuşunun Türklerdeki adıdır. Türklerle birlikte pek çok Hint-Avrupa efsanelerinde kozmik ağacın üzerinde yaşadığına inanılır. Alp Karakuş, Sibiry folklorunda tanrıların habercisi olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda Altay Şamanlarının kozmik yolculuklarında yardımcılarıdır. Alp Karakuş, yer aldığı anlatmalarda yavrularını yiyen ejderhayı öldüren kahramanı kanatlarının altına alarak korur, ona yol gösterir.

Bazı Türk boylarındaki efsaneye göre Alp Karakuş, Kaf Dağı'nın arkasındaki geniş ve karanlık alandaki dünya ağacının üzerinde yaşar. Alp Karakuş, Er Töştük Destanı'nda hayat ağacında yuvası bulunan Karakuş avlanmaya gittiği zaman, her sene bir ejderha musallat olup yavrularını yemektedir. Bu kez de aynı şey olacakken Er-Töştük ejderhayı öldürür ve yavruları kurtarır. Bu iyiliği üzerine Karakuş onu yeryüzüne indirmek üzere sırtına bindirir. Yolda kahramanın hayvana vereceği yiyecek bitince kendi etini kesip verir. Yere indikleri zaman KARAKUŞ bu fedakârlığı görür ve onun yaralarının iyileşmesini sağlar (Çoruhlu 2002: 131-132).

Altay Şamanlarının dualarında Alp Karakuşun adı sık sık geçer. Alp Karakuş tabiatın da koruyucusudur. Yer aldığı her masal ve destanda uçtuğu zaman rüzgâr, yağmur ve şimşekle birlikte tasvir edilir.

“Olağanüstü kuş”un adı, masal metinlerinde Zümrüdü Anka, Zümrüt Anka, Zümrüt Halka, Kartal, Boba Kuş (Duymaz 1998: 92) gibi değişik adlarla kullanılmıştır.

Bu kuşun adı mitolojilere göre ise daha farklıdır. Yunan mitolojisinde Phonix, İran'da Sirmurg, Araplarda Anka, Hint'te Garuda gibi. Türk mitolojisinde ise bu gibi kuşların genel olarak Alp Kara Kuş (İnan 1998: 350) ve Tuğrul (Ögel 1995: 131) adlarını aldığı görülmektedir.

Eflâton Cem Güney bu kuşu **Zümrütanka** masalında Zümrütanka veya Devlet Kuşu olarak adlandırmıştır. Masalda Zümrüt ağacının üzerinde yaşayan bir kuş olarak bahsedilen Zümrütankanın fiziki özellikleri de yer almaktadır. Bu kuş, yüzü insan yüzüne benzeyen, iki yanından dört kanadı, tüyleri zümrüt yeşili ve her kanadında bir fil kaldıracak kadar güçlü olan bir kuştur. Zümrüt ağacında yuvası bulunan kuşun yavruları vardır. Her yıl bir yılan bu yavruları yer. Zümrütanka bunu yapanın kim olduğunu bilemez. Zira masalda devlet kuşu olarak da nitelendirilen kuş, yetimin yoksulun işlerini düşünmekten kendisine zaman bulamaz.

Kahraman, zümrüt ağacının altında yatarken yavruların bağışmalarına uyanır ve ağaca tırmanan yılanı görür. Yayını gerer ve okunu fırlatır. Yılanı ağaca yapıştırır. Böylece Zümrütanka kuşunun yavrularını yılanın yemesine engel olur. Bunun karşılığında da kuştan kendisini yeryüzüne çıkarmasını ister. Zümrütanka oğlandan kırk gövde etle kırk tulum su ister. Oğlan kızını kurtardığı padişahın kuşun istediklerini temin eder. Kahraman, kuşun yardımıyla yeryüzüne çıkar. Yukarıya çıkarken et bittiği için kuşa kendi bacağından kestiği eti yedirir; ancak, kuş bunu yemez, ağzında saklar. Yeryüzüne çıktığında kuş ona eti geri verir ve eti şehzadenin bacağına yapıştırır, şehzade yürümeye başlar.

Kahraman, Zümrütanka'nın yardımıyla karanlıklar ülkesinden yani Erklik'in dünyasından yeryüzüne çıkmış olur.

5. DEV VE EJDERHA

Bazı dev motifleri, bütün Türklerde ortaktır; çok eski çağlarda bile mevcuttur (Ögel, 1995: 561). Önyasya Türklerindeki devleri Bahaeddin Ögel iki bölümde toplamıştır:

1. "Demon"lar kötü ruhlar ve bazen de şeytanlar idi. Bunlar çeşitli donlara girerler.

2. Devler ise dünyada bulunan yaratıkların, normal boy ve büyüklüklerinin çok üstünde düşünülmüş ruhlardır (Ögel 1995: 561).

Ögel, anormal boy ve büyüklükte bir dev ölçüsünün Türklerde her zaman geçerli olmadığını, çünkü ruhların her türlü dona girebildiğini, isterlerse büyüdüğü isterlerse küçüldüğünü veya normal bir insan olabildiğini belirtir (Ögel 1995: 564).

Masallarda da devlerin, mitolojide geçen Erlik veya kötü ruhlar olduğu söylenebilir. Örneğin mitoloji açısından önemli bir parça olan Radloff'un derlediği Altay Yaratılış destanında, Tanrı'nın insanlara baş olarak yarattığı Mandı Şire, Şeytan'a karşı savaşır fakat yenilir. Tanrı'nın güç vermesiyle Mandı Şire, Şeytan'ı yener (Ögel 1998: 459-461). Görüldüğü gibi yaratılış destanlarında geçen Erlik ile masallardaki devler, kahramanın karşısında çaresiz duruma düşerler. Fakat masallarda dev öldürülürken, Erlik hiçbir zaman öldürülmez. Ancak masallarda devler bir kerede öldürülmelidir. Yoksa daha da güçlenirler ve ölümsüz olurlar. Bu yönleriyle de devler, Erlik'i anımsatırlar.

Masallara bakıldığında devler, olağanüstü özelliklere sahiptirler ve kötülüğün sembolüdürler. Devlerin kötülüğün sembolü oluşu ve insanlara eziyet etmeleri, onların Altay Türklerince ifade edilen "kara neme" yani kötü bir ruh ya da Erlik olduğunu düşündürmektedir. Ancak Erlik ve dev, genellikle olumsuzun temsilcisi olmalarına rağmen, zaman zaman kendileri, çocukları veya kadınlarının insanlara yardımcı oldukları görülür.

Yine, yukarıda değinildiği gibi, devlerin bir özelliği olan ikinci vuruşta ölümsüzleşmeleri de Erlik'in ölümsüz olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Ayrıca devlerin Kaf dağında yaşaması ve buraya herkesin gidememesi, sonsuz olan acayip yaratıkların burada bulunması; devlerin mekânının Erlik'in mekânına benzerliğini gözler önüne serer.

İncili Yorgan adlı masalda Mıstık ve kardeşleri, devin ekinini biçerler. Dev gelip bu durumu görünce onlara şirin görünmeye çalışır. Kardeşleri evine davet eder. Dev her fırsatta Mıstık ve kardeşlerini yemek için bir tuzak kurmak isterken Mıstık bu tuzakları kendi lehlerine çevirir ve böylece devin nesi var nesi yok ele geçirir. Bu masalda dev için kara dev tabirinin kullanılması devlerin insanlara zarar vereceği düşüncesiyledir.

Üç Turunçlar masalında şehzade yolda bir dev karısıyla karşılaşır. Bu dev, bir ağzı Harek'te, bir ağzı Terek'te olan bir devdir. Şehzade usulca sokulup bu korkunç devin iki memesinden emmeye başlar. Şehzade devin sütünü emdiği için dev artık ona zarar veremez. Zira şehzade yani insanoğlu artık devin evladı olmuştur. Şehzade, dev karısının verdiği ipuçlarını takip ederek Üç Turunçlar'a ulaşır. Her ne kadar Abdulkadir İnan "Erlık insanlara her türlü kötülüğü yapar; insanlara ve hayvanlara türlü türlü hastalıklar göndermek suretiyle kurbanlar ister. İsteddiği kurban verilmezse, musallat olduğu obaya veya aileye ölüm ve felâket ruhlarını gönderir." (İnan 1995: 39) dese de bu masalda şehzade devin sütünü emerek devin evladı olmuş ve kendisine devin kötülük yapmasını engellemiştir.

Ögel'e göre, yedi başlı dev bütün Türk kesimlerinde görülür. Fakat bunun yanı sıra Türk destanlarından hareketle 3, 5, 12 başlı dev de vardır (Ögel 1995: 563-564). Ancak masalarda 3, 7 ve 40 başlı olarak karşımıza çıkar. **Üç Turunçlar** masalında dev yedi başlıdır. Üç Turunçlar da bu yedi başlı devin bahçesindedir. Bir başka masal olan **Zümrütanka** masalındaki dev de yedi başlıdır.

Ayrıca Üç Turunçlar masalında, devin gözü kapalıysa uyanık, gözü açıksa uyuz yukusuna yattığı devlerin özellikleri arasında olduğu belirtilmiştir.

Zümrütanka adlı masaldaki padişahın perili elmasına yeşil başlı bir dev musallat olmuştur. Her yıl üç elma veren ağacın meyvelerini dev gelip alır. Padişah bu sihirli elmaları hiç görememiştir. Padişahın üç oğlu sırayla elma ağacında nöbet tutar. Küçük oğlan devi yaralar ve onu takip ederek bir kuyunun başına gelir. Şehzade, kuyudan içeri girer ve yedi başlı devi öldürür.

Ejderha, Türk mitolojisine Çin'den geçen bir motiftir (Ögel 1995: 566). Kökleri ilk çağlara kadar uzanan bu motifin her toplumda farklı anlamlar içerdiği görülür. Hemen tüm Asyalı kavimlerin sanat eserlerinde yer bulan ejderha figürü her toplum kendi inançlarına ve hayat görüşüne göre değişik anlamlar yüklemiş ve farklı isimler vermiştir. Ejder Türklerde nek/evren, Çinlilerde lung, Moğollarda moghur, İranlılarda ejdeha/ejderha, Araplarda ise tannin adlarıyla anılmaktadır (Ekiz 2011: 40).

Kozmolojik ve ikonografik anlamlar yüklenen ejder Asyalı toplumlarda güç, kuvvet, bilgelik, bereket, bolluk, yağmur, kötü nazardan koruyucu güç ve uğurun simgesi sayılırken İslam ve Batı dünyasında zararlı, ortadan kaldırılması gereken kötü bir yaratık olarak kabul edilir.

Türk halk anlatmalarında da ejderha kötülüğün sembolü olarak karşımıza çıkar. Özellikler masalarda subaşını tutan bazen dev bazen de ejderhadır. Her yıl bir kız almak suretiyle şehre su verir. **Zümrütanka** masalında yeraltı dünyasının suyunun başını tutan bir

ejderhadır. Yılda her ev bir kızı ejderhaya kurban vermek zorundadırlar. Ejderha, bunun karşılığında suyun akmasına bir gün izin verir. Bu olay her yıl tekrarlanır. O yıl da sıra padişahın kızıdır. Masal kahramanı, durumu koca karıdan öğrenir. Kahraman, ejderhanın bulunduğu yere gelir. Kahraman hem ejderhayı öldürür hem de padişahın kızını kurtarır.

Aynı masalda ejderhanın tasviri de yapılmıştır. Ejderhanın minare gibi boyu, dağ gibi gövdesi, dokuz başı, mağara gibi ağzı, kürek gibi dili, kalbur gibi kulakları vardır.

6. YILAN

Genel olarak şeytani varlıklar arasında yer alan yılan, masalarda hem olumlu hem de olumsuz yanlarıyla ortaya çıkar. Padişah olanların yanı sıra hazineleri koruyanlar da vardır. Masalarda yılan, hem yeryüzünde hem de yeraltında rastlanmaktadır. İnan'ın aktardığı, Radloff tarafından tespit edilen Altay efsanesine göre yeraltı dünyasının padişahı Erlik, Bekçi Yılan'ın ağzına girip yasak meyveyi yemiştir. Buna ceza olarak Ülgen, yılanı “şimdi sen Körmös (şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun öldürsün” der (İnan 1995: 15-16).

Eflâtun Cem Güney'in kitabında yer alan **Karayılan** ve **Zümrütanka** adlı masalarda yılan hem olumlu hem de olumsuz olarak karşımıza çıkar. Yeraltı dünyasında yaşayan ve yukarıda verilmiş tasvire uyan yılanların varlığından söz edilebilir. **Zümrütanka** adlı masalda yılan rastlanmaktadır. Büyük karayılan her yıl gelip yuvadan Zümrütanka kuşunun yavrularını yer. Söz konusu masalın kahramanı, Zümrütanka kuşunun yavrularını yemek için Zümrüt ağacına çıkan yılanı görür. Şehzade hemen yayını çeker ve okla karayılanı ağaca yapıştırıp öldürür.

Her ne kadar mitolojik olarak yılan Erlik dünyasına yani yeraltı dünyasına aitse de yeryüzünde de kendini gösterir. **Karayılan** adlı masalda padişahın çocuğu yoktur. Padişah dua eder. Duasında “Hey Allahım! Varsın varlığını göster, ver bana bir oğlan da ister yılan olsun, ister çiyen” der. Allah padişaha bir oğlan verir ancak oğlan kara bir yilandır. Karayılan olan şehzade, annesi ölen bir kızla evlendirilir. Kız, mezardaki annesinin yardımıyla karayılanın insana dönüşmesini sağlar. Kız kırk kirpi derisi giyer. Karayılan saldırınca kirpi dikenleri karayılanı batar. Kıza kürkünü çıkarmasını söyler. Kız da Karayılanı “Şehzadem sen çıkar ki ben de çıkarayım” der. Kız kürkünü çıkarır, Karayılan derisini değiştirir. Kız kırkinci kürkünü çıkarınca Karayılan da kırkinci derisini çıkarır. Böylece Karayılan insana dönüşür.

7. BOZKURT

Türk mitolojisinin cet, koruyucu, yol gösterici ve hatta bazı soy efsanelerinde tanrısal vasıflar taşıyan hayvanlarından biri de kurttur.

Hayvanlar ile insanlar arasındaki konuşmalar masalarda evrensel bir temadır. Ancak Altay uygarlığında yalnızca edebî bir tema olarak kalmaz, mitlerle bütünleşirler ve genel bir evren felsefesine karşılık gelirler. Hayvan ve insan boylarının oluşması, aralarında ittifaklar ve savaşlar olması, bu iki grup arasında iletişimin olmasını şart koşar (Roux 2005: 147).

Mitolojik anlamda kurdun Türklere yol gösterdiğini ve Tanrı tarafında gönderildiğini kaynaklar belirtmektedir.

Zümrütanka adlı masalda kahraman ejderhayı öldürüp padişahın kızını kurtarıncaya kadar padişah da oğlana tahtını vermek ister. Kahraman da tahtında gözü olmadığını, kendisinin de bir padişah oğlu olduğunu, ejderhayı vadesi geldiği için öldürebildiğini belirtir. Ayrıca “ejderhanın vücudu ortadan kalktıktan sonra bir gün gelir, bir delikten bir bozkurt çıkar ve sizi de aydınlığa kavuşturur” diyerek oradan ayrılır. Bu masalda kahraman Türk kültür tarihinde önemli bir rol üstlenen Bozkurt’u kullanarak birçok hakana olduğu gibi masaldaki padişaha da bir gün bir bozkurtun yol göstereceğini hatırlatır.

8. AYNA

Türk mitolojisinde güneş, ay ile ilgili yaradılışı izah eden çeşitli anlatılar vardır. Tanrı güneş ve ayı insanların ısınmaları ve aydınlanmaları için vermiştir. Güneşin ve ayın yaradılışı ile ilgili bir Altay efsanesi şöyledir “Önceleri ne ay ne de güneş varmış. İnsanlar, havada uçarlarmış. Uçarken de çevrelerine ışık saçarak ve sıcaklık verirlermiş. Bunun için de güneş gerekli olmamış. Ancak içlerinden biri hastalanmış ve onu iyileştirememişler. Bunun üzerine Tanrı insanlara bir hediye göndermiş. Tanrı’nın gönderdiği şey büyümüş ve iki büyük ayna (*toli*) olmuş. Bu aynalar gökyüzüne çıkıp çevreye ışık saçmaya başlamışlar. Gökler ve yerler aydınlanmış ve ısınmış. O günden bu yana gökteki iki ayna yani güneş ve ay dünyayı aydınlatıp ısıtmaktadır (Ögel 1995: 188).

Güneş, bir ayna gibi olduğundan şamanlar, fallarını aynaya bakarak açarlardı. Çin’den gelmiş on iki burçlu aynalar buna ayrı bir mana katarlardı (Ögel 1995: 188).

Şamanlar çalışmalarında değişik aletler kullanırlar. Şamanın en önemli aleti davuludur. Davuldan sonra, Şamanın en önemli aleti metalik yuvarlak bir ayna olan *toli*’dir. Şaman elde edebilirse kıyafetine birçok *toli* takar, ama göğsü üzerinde bir *toli* önemlidir. Toli zırh gibi davranıp ruh saldırılarını geri püskürtür, ruhları körleştirmek üzere ışık yansıtabilir.

Şeytani ruhlardan korunmak amacıyla kalkan olarak kullanılan ayna şaman giysisinin üzerine bağlanır. Aynı zamanda aynadan şimdiki zamanı ve geleceği belirlemek için de yararlanır. İnanışa göre tüm insan yaşamı aynaya yansımış. Aynanın etrafı çeşitli hayvan motifleriyle süslenmiştir.

Sırmalı Papuç adlı masalda Öksüz Kız, elinden yuvarlanan yumağın peşinden giderken bir akça nineye rastlar. Ninenin altında bir hasır, karşısında bir ayna vardır. O ayna devran aynasıdır. Bu aynada neler geldi neler geçti felekten hep ayan beyan görünür. Akça nine de bu devran aynasından her şeyi görür. Akça nine, aynada gördüklerinden dolayı Öksüz Kıza yardım eder.

Akça nine bir anlamda şamanlar gibi aynayla fala bakmaktadır. Aynada kızın geçmiş ve gelecekle ilgili durumunu gören Akça nine ona yardım etmek istemiştir.

İlk Bahtım Altın Tahtım adlı masalda da encam aynası adı verilen bir aynadan söz edilir. Padişah encam aynasını şehzadeden getirmesini ister. Bu ayna insanoğlunun geçmişini ve geleceğini ayan beyan gösteren bir aynadır. Sözü geçen ayna yeraltı sarayında yaşayan saçlı sakalı birbirine karışmış bir akbabanın elindedir.

9. AĞAÇ

Üç dünyayı birbirine bağlayan kozmik yol, göğün katlarını dallarında tutan kozmik direk, yenilenmenin ve uzun hayatın sembolü olan ağaç Türk anlatılarında karşımıza çıkan mitolojik unsurlardan biridir.

Hayatı, ölümsüzlüğü, bilgeliği, gençliği ya da genç kalmayı, üç katmandan (yeraltı, yerüstü ve gökyüzü) oluşan âlemi birbirine bağlamayı ifade eden kozmik ağaç, bütün bu özellikleriyle Türk inanış ve düşünüş siteminde olduğu kadar, en doğusundan batısına, en kuzeyinden güneyine, dünyanın her yerinde hemen hemen aynı şekilde ifade dilmektedir (Ergun 2004: 17).

Roux, Mircea Eliade'yı kaynak göstererek ağacın dinsel değerinin pek çok toplumda kendisini gösterdiğini, dolayısıyla bir gücün temsilcisi olduğunu anlatır. Ağacın bu gücünü de dikey olmasına, gücünü topraktan almasına, yapraklarını kaybedip sonra onlara yeniden kavuşmasına, yani kendini sürekli yenilemesine (ölüp dirilmesine) bağlar (Roux 2005: 60).

Mitolojik dönem Türk düşüncesinde kutsal ağaç Tanrı'ya ulaşmanın yoludur. Yani Tanrı ile insan arasında bir vasıttır. İnanca göre kutsal dağlar gibi kutsal ağaçların da başları insan gözüyle görülmeyecek şekilde göğe doğru uzanmakta ve Türk düşüncesine göre gökte olduğu farz edilen ve ışık âleminden ibaret olan Cennet'e ulaşmaktadır. Cennet de Türk düşüncesinde esas itibarıyla "mekândan münezzeh" olarak kabul edilen Tanrı'nın dünyayı ve insanları idare ettiği mekândır (Ergun 2010:140).

Ağaç, köklerini toprağın derinliklerine kadar saldı ve dallarıyla da göğe uzandığı için sınırsız olarak tasavvur edilir. O hâlde ağaç yeraltı ve göğü bir birine bağlayan bir yoldur.

Göğe erişen ağaç üst kısmıyla temsil ettiği göğün kendisidir. İşte bu nedenle şaman törenlerinde her zaman göğün yedi veya dokuz katını temsil eden yedi veya dokuz dallı bir ağaç, tercihen kayın ağacı seçilir (Roux 2005: 70). Ne var ki, dünyanın eksenini olması, ağacın oynadığı tek rol değildir; ağaç, hayat kaynağı olarak da sayılmaktadır.

Üç Turunçlar adlı masalda Üç Turunçlar yedi başlı devin bahçesinde bulunan dalları göklere varan bir ağacın tepesindedir. Hatta Güney masalda, bu ağaç o kadar büyüktür ki Nuh Nebi'den kalma bir ağaç olduğunu ifade eder. Bu yönüyle belirtilen ağaç kozmik ağacı yani hayat ağacını hatırlatmaktadır.

Sabırtaş adlı masalda ağaç, niyet ağacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahçıvan padişahın kızlarına niyet ağacı olarak nar ağacını gösterir. Kızlar bu niyet ağacından üç nar koparıp tepsi içerisinde babalarına gönderirler. Türk dünyasının birçok bölgesinde niyet amaçlı kullanılan ağaçların olduğunu biliyoruz. Niyet amaçlı kullanılan ağaçlar genellikle tek veya yatırların çevresinde olan ağaçlardır. Bu ağaçlar kutsal olarak kabul edilir. Türk düşünce siteminde kutsal ağaç, tanrısal olarak nitelendirilir. Çünkü o Tanrı'yı ve Tanrı kutunu temsil eder ve dokunulmazdır.

Kutsal ağaçlar içerisinde sayılan elma bütün Türk dünyasında kutsal kabul edilmektedir. Halk arasında yozma olarak bilinen elma, zürriyetin sembolüdür (Ergun 2004: 243). Tanrı tarafından kut verilmiş kahramanlar genellikle ana ve babalarının ihtiyarlık çağlarında kutlu

bir kişi tarafından verilen elmayı yemelerinden sonra dünyaya gelirler. Halk hikâyeleri, destan ve masallarda sıkça karşımıza çıkan elma yiyerek hamile kalma Eflâtun Cem Güney'in kitabında yer alan masallarda da geçmektedir. **Üç Elma** adlı masalda padişah bir gün yine karar kara düşünürken aniden güngörmüş biri yanına gelir. Padişah'tan çocuğu olmadığını öğrenen ihtiyar, ondan bir bahçe yapmasını ister. Bu bahçe, içerisinde hiçbir şeyin eksik olmadığı, içerisine girildiğinde insanda gam ve kederden eser bırakmadığı bir bahçedir.

Padişah ihtiyarın istediği bahçeyi inşa eder. Ancak bir zaman sonra padişah bahçeye çıkar, gam ve kederinin geçmediğini görünce bahçeyi yakıp yıkmaya çalışır. Karısı padişaha engel olup bahçenin yıkılmasına izin vermez. Padişahın karısı bir gün bahçede ağaçlara çocuksuzluğunu dile getirip dert yanarken koca bir elma ağacı dile gelir. Bu ağaç, padişahın karısına yaşlı olduğu için meyve veremeyeceğini ancak kendisinden bir filiz koparıp dikmesini zamanı geldiğinde bir elma vereceğini, bu elmanın murat elması olduğunu söyler. Padişahın karısı da ağaçtan bir filiz koparıp diker ve bu ağaç tam yedi yıl sonra bir elma verir. Elmayı ikiye bölerler, yarısını padişah diğer yarısını da padişahın karısı yer. Dokuz ay sonra nur topu gibi bir oğlanları olur.

Bu masalda geçen elma ile çocuk sahibi olma motifi diğer halk anlatmalarında yer alan motiften farklıdır. Çünkü yaşlı, ihtiyar, pir, derviş, Hz. Hızır padişahın derdini öğrenince padişaha elmayı kendisi verir. Bu masal da ise ihtiyar padişaha elmayı vermez, ondan bir bahçe yapmasını ister. Padişah sabır gösteremediği için bahçeyi yıkmaya çalışır. Ancak karısı padişah gibi davranmaz, bahçedeki yaşlı elma ağacından bir filiz koparıp diker ve yedi yıl sonra yetişen ağaç bir elma verir. Bu elma sayesinde çocuk sahibi olurlar.

Zümrütanka adlı masalda da elma ağacından bahsedilir. Bu ağaç perili bir elma ağacıdır. Gecelerden bir gece çiçek açar, sabaha karşı da üç elma biter. Bu üç elma o kadar faydalıdır ki ihtiyar bir derviş padişaha bu elmaların sırnını da söyler. Şöyle ki; birinin yüzünü görenin ömrü uzar, birini görenin nasibi, kısmeti artar, birini görenin ise gözü gönlü açılır.

Padişahın bu elma ağacının meyvelerini görmesi nasip olmaz. Çünkü elma ağacına musallat olan yeşil başlı bir dev her yıl elma ağacının elmalarını alıp götürür. Götürülen üç elmadan üç güzel oluşur. Bu motiften hareketle mitolojik olarak ağaçtan yaratılma, Türk destanlarından Yaratılış Destanı ve Oğuz Kağan Destanını hatırlatmaktadır. Yaratılış destanında dokuz dallı ağaçtan dokuz kişinin yaratılması ile Oğuz Kağan Destanında Oğuz Han'ın Gök, Dağ, Deniz adlı oğullarını doğuracak karısı bir ağacın kovuğunda yaratılmış olması önemli bir motiftir. Dolayısıyla **Zümrütanka** masalında üç güzel "Biz üçümüz bir anadan, bir ağaçtan yaratıldık" diyerek ağaçtan yaratıldıklarını ifade etmişlerdir.

Ağaç, yaşam ve ölüm döngülerine boyun eğer ve üstünlüğünü yalnızca boyu, sağlamlığı, uzun ömrüyle değil, aynı zamanda olağanüstü bir yetenekle yaşamı yenileme yeteneği ile de kanıtlar. Ağaç dinamik yaşamın simgesidir. (Roux 2005: 80).

Kamer Tay adlı masalda ağaç vasıtasıyla gençleşmeden bahsedilir. Eğer padişah ağaç yapraklarını kaynatır ve kaynayan suyla banyo yaparsa kırk yaş gençleşecektir. Roux'un ifadesiyle bu masalda ağaç yaşamı yenileme vasıtası olarak gösterilmiştir.

10. DAĞ

Türklerde dağ, önemli bir yere sahiptir. Dağların azametli görünüşleri insanları kendine hayran bırakmış, kolay ulaşılamaması dağlar üzerine birçok inancın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu inançlardan biri, dağların koruyucu ruh ve vatan olarak görülmesidir. Göktürklerin mukaddes yer su ile ifade ettikleri mefhum hem koruyucu ruhlar hem vatandır (İnan 1995: 48). Yer su ruhlarının en önemli temsilcisi dağlar olduğu için dağlar hem koruyucu ruh hem de vatan olarak tasavvur edilmiştir. Aynı zamanda Türklerde bu düşünceden dolayı dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olarak kabul edilmiştir.

Türk mitolojisinde, dağa sığınma ve dağı yurdun koruyucusu olarak görme çok yaygındır. Türklerde ayrıca yüksek dağların zirvesinin Tanrı'ya ulaştığı kabul edilir ve bunun için de bazı yüksek dağlara kurban kesilirdi (Ögel 1998: 278). Abdulkadir İnan'a göre Türkler, yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesinin bu dağların Tanrı makamı olduğu inancının yerleşmesine sebep olmuş olabileceğini belirtir (İnan 1995: 49).

Sabırtaşı adlı masalda Türk mitolojisinde önemli bir yeri olan dağ kültü kullanılmıştır. Kocabey'in annesinin isteğini yerine getirmek için Akça Kız ne yapacağını bilemez. Kocabey, kıza dağlara sığınmasını söyler. Dağların koruyucu ruh olmasından dolayı Akça Kız da dağlara sığınır ve dağlardan yağmur yağmasını ve rüzgâr esmesini ister. Dağlar da, Akça Kızın duası neticesinde yağmur yağdırır ve rüzgâr estirir. Yağmur çevreyi yıkayıp temizler, rüzgâr da yerleri süpürür. Böylece Akça Kız dağların yardımıyla sıkıntıdan kurtulmuş olur.

11. ŞİMŞEK TAŞI

Türk kültür tarihine baktığımızda taşlarla ilgili birçok inancın olduğu görülecektir. Bu inançlar arasında en önemlisi yada taşı diye bilinen taştır. Bu taş vasıtasıyla, bir nevi sihir yoluyla kar ve yağmur yağdırıldığı pek çok örneklerine rastlamaktayız. Bu hususta Çin kaynaklarında olduğu gibi İslam kaynaklarında (Arap, Fars ve Osmanlı) da bilgi vardır. Arapça İslam kaynaklarında hacerül' metar, Farsça kaynaklarda seng-i metar (yağmur taşı), seng-i ceda (ceda taşı) diye geçen taş, muhtelif Türk lehçelerinden Yakutçada sata, Altaycada cata, Kıpçak grubu lehçelerinde cay adı verilir (İnan 1995: 160-161)

Yağmur taşını, yat diye isimlendiren Kaşgarlı Mahmud, "Bir türlü kamlık (kâhinliktir). Belli başlı taşlarla (yada taşı ile) yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırılırdı ve Ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü." demektedir (Atalay 1992: 3).

Alplerin silahları arasında yada taşı da vardır, isterlerse havayı istedikleri gibi değiştirebilirlerdi. Manas Destanı'na göre Alp Almanbet çok usta bir yadacı idi. Bozkır destanlarında yada geleneği çok önemli yer tutar.

Fuat Köprülü, Mahmut b. Mansur'un eserine dayanarak, yağmur taşı için, "Hacerül' metar kolayca ufalanabilir, büyük bir kuş yumurtası kadar olup 3 türüdür: Kırmızı beneklerle

dolu beyaz toz renginde, beyaz temiz ve koyu kırmızı, yahut muhtelif renklerde. Bu taşın şekli hakkında muhtelif fikirler vardır.” demektedir (Tanyu 2007: 78).

Eflâtun Cem Güney, **İncili Yorgan** adlı masalda doğrudan yağmur yağdıran yada taşından değil, yada taşını çağrıştıran şimşek taşından bahseder. Şimşek taşı ile de bize yada taşını hatırlatmaktadır.

İncili Yorgan adlı masalda padişah Mıstık’tan şimşek taşını ister. Şimşek taşı devin evindedir. Mıstık bir hile ile şimşek taşını alıp padişaha getirir. Bu taş, ne çıra gibi türer, ne de mum gibi biter, gece gündüz ışımlar ve gökyüzünden düşmüş bir yıldız gibidir.

12. YERALTI DÜNYASI

Türk düşünce sisteminde dünya ilk zamanlarda dört köşe olarak tasavvur edilmiş, daha sonra çadır gibi yuvarlak olduğu kanaatine varılmıştır. Sibiryalı Türklerinde ise dünya üç dünya olarak tasavvur edilmiştir: Gök, yerüstü ve yeraltı (Ögel 1995: 243-244). Yeraltı, kötülüğün, gökyüzü iyiliğin, yerüstü ise insanoğlunun şahsında iyilik ve kötülük arasında mücadelenin yapıldığı mekânlar olarak tasvir edilir. Özellikle yeraltı Erlik’in dünyası, yani karanlıklar dünyasıdır. Burada kötü ruhlar yaşar. İnsanlara bu ruhlar zarar verir.

Eflâtun Cem Güney yeraltı dünyasını dört masalda kullanmıştır. Kahramanlar yeraltı dünyasında hem iyilerle hem de kötülerle karşılaşır.

Sabırtaşı adlı masalda Kocabey ile Akça Kız bir kapıdan içeri girerler. Kapı kapandıktan sonra yeraltında kapkaranlık bir bahçeye çıkarlar. Göz gözü görmez. Oğlanla kız bir bahçıvanla karşılaşır. Bahçıvan oğlanla kıza birer fidan verir ve ortadan kaybolur. Kızı gören fidan kızın güzelliği karşısında tomurcuklanır çiçek açar. Bunu gören bahçedeki diğer ağaçlar da canlanır ve yeraltındaki karanlık bahçe böylece aydınlık olur.

Zümrüanka adlı masal, yeraltı dünyasını en iyi anlatan masallardan biridir. Bu masaldaki kuyunun dibinde bir kapı vardır, kapının arkası ise bir mağaradır. Mağara yüz bir odalı bir yer olarak gösterilmiştir. Odaların birinde elmaları kaçırmış dev yatar, başında da üç kız oturur. Burada kuyunun dibi, yeryüzü ile yeraltı dünyası arasındaki bir durak olarak düşünülebilir. Kızlardan en küçüğünün dediği gibi bu “orta duraktan” iki yol vardır: Yeryüzüne yani aydınlık dünyaya çıkan ve yeraltına yani karanlık dünyaya giden. Kız ve kahraman birbirinden ayrılmadan önce, kız ona zülflerinden üç teli ve şu ipucunu verir: “Bu üç telden birini başın sıkışığında yakmayı unutma. Akşamın bir vaktinde karşına ak koyun ile kara koyun çıkacak. Ak koyuna binersen yeryüzüne çıkar, kara koyuna binersen karanlıklar diyarına inersin.” Bir müddet sonra iki koyun peyda olur. Kahraman, kara koyuna bindiği için yerin dibine iner. Görüldüğü gibi söz konusu masalın kahramanının yolculuğunun devamı, binecek olduğu hayvana bağlıdır. Masalın devamında kahraman, yeraltı dünyasında yaşayan insanlar, bu dünyanın padişahı ve kızıyla karşı karşıya gelir. Kahraman, geldiği memleketteki suyun başını tutan ejderhayı öldürerek padişahın kızını kurtarır ve insanların su sorununu çözer. Ejderhaya kurban sunulması bir anlamda Erlik’e verilen kurbanlara benzetilebilir.

Zümrütanka masalındaki dünya, öyle bir dünyadır ki her yer kapkaranlıktır. Bu dünyayı aydınlatan zümrüt taşlarıdır.

Dünyanın Tadı adlı masalda da Tembel Ahmet yeraltı dünyasına iner. Tembel Ahmet, bir kervanla yolculuğa çıkar. Bir kuyu başına gelirler. Su almak için kuyuya Tembel Ahmet'i indirirler. Ahmet kuyuya inince demir bir halka görür, o halkayı çekince demir kapı açılır. Kapının arkasında bir köşk, köşkün kapısında bir Arap, Arap'ın yanında güzeller güzeli bir kız. Bu Arap yeraltı dünyasının kötü tarafını temsil ettiği söylenebilir. Ayrıca Arap'ın yanında güzel bir kızın olması Erlik'in insanları alıp yeraltı dünyasına götürmesine benzer. Dolayısıyla masallardaki Arap'ın insanları yeraltında tutması, yine Erlik ile ilgili inançlara bir gönderme olarak düşünülebilir.

Elmas Beşik adlı masalda Keloğlan, bayılan Gülbahar'a su bulmak isterken bir havuz başına gelir. O sırada havuz başına üç kuş konar. Kuşlar silkinince biri oğlan, ikisi kız olur. Bunlar havuzda yüzerken bir karayel eser ve üçü de kuş olup uçarlar. Oğlan telaşla bir ağaca çarpınca kanadı kırılır ve sürüne sürüne yeraltı sarayına iner. Keloğlan da arkasında bu kuşu takip edip yeraltı sarayına iner. Keloğlan, yeraltında gördüğü sarayın bir benzerini dünyada dahi görmemiştir. Keloğlan bir müddet sonra yeraltı sarayından yeryüzüne çıkar. Bu saraydaki oğlan aslında Gülbahar'ın uğrunda yollara düştüğü delikanlıdır.

Bunların dışında; gidilince dönülmeyen yollar, demir çarık giyip ele demir asa alarak yola çıkılması, gök demir yer bakır olarak ifade edilmesi, boyları bir karış, sakalları iki karış insanların olması, sihirselsel-büyüsel izahlarla sözün sihirli gücü sayesinde insanı tabiattaki başka varlıklara çevirme, ölen kişinin mezarda konuşması ve yol göstermesi, yeraltı ve yerüstü dünyalarda mücadele, kuyuya yedi yılda yedi kat göklerden yedi kürek toprak atma gibi pek çok unsur Eflâton Cem Güney'in "Masallar" adlı kitabında yer alan metinlerde mitolojik unsurlar olarak geçmektedir.

SONUÇ

Mitin; efsane, masal, destan ve fıkraya dönüştüğünü kabul edersek birçok mitolojik unsurun da bu anlatmalar içerisinde yaşadığını söyleyebiliriz. Özellikle masallarda ilkel dönemde oluşan inançların bir kısmı masallarda varlığını devam ettirmiştir. Eflâton Cem Güney, masallarında mitolojik unsurları bilerek mi yoksa bilmeyerek mi kullandığını bilmiyoruz, ancak kaleme aldığı masallar içerisinde birçok mitolojik unsurun yer aldığını görüyoruz. Bu da şunu göstermektedir ki; ilkel dönem üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin mutlaka anlatmalar içerisinde ilkel döneme ait mitolojik unsurlar bulunacaktır.

KAYNAKLAR

ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul 2000.

DUYMAZ, Ali, "Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatmalarında Mitolojik Bir Kuş: Zümrüdü Anka", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 1998, s. 91-97.

EKİCİ, Metin, "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir 2005, s. 225-229.

EKİZ, Mehmet, “Niğde’deki Hıristiyan Türk Kiliselerinde Yer Alan Ejder Figürleri: İkonografik Açından Bir Bakış”, Sayı XX/1, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, Nisan 2011, s. 39-62.

ELİADE, Mircea, *Şamanizm*, İstanbul 2006.

ERGUN, Metin, “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları”, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, (hzl. Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz), İstanbul 2010, s. 138-149.

ERGUN, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara 2004.

İNAN, Abdulkadir, “Türk Folklorunda Simurg ve Garuda”, *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara 1998, s. 350-352.

İNAN, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1995.

KALAFAT, Yaşar, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara 1996.

KARADAVUT, Zekeriya, “Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar”, *Milli Folklor*, 22 (85), Bahar 2010, s. 71-80.

Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügat’it-Türk*, Cilt III, Tercüme: Besim Altay, Ankara 1998.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, Ankara 1998.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi II*, Ankara 1995.

ROUX, Jean Paul, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, (çev. Aykut Kazancıgil-Lale Aslan), İstanbul 2005.

SAKAOĞLU, Saim, “Türk Masallarında At Motifi”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, (hzl. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul 1995, s. 282-288.

SEYİDOĞLU, Bilge, “Türk Mitolojisinde At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, (hzl. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul 1995, s. 91-94.

TANYU, Hikmet, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara 2007.